

מאורות תורת המשפט

תשובות אקטואליות בדיני ממונות

אבישי נתן מייטליס

גליון מספר 30

נשלח חינם מידי שבועיים, להצטרפות: meorothamishpat@gmail.com

י"ט בטבת תשע"ו

שאל רכב ולא ידע שאין לו ביטוח

המקרה

אדם שאל מחברו רכב לנסיעה, ולמרבה הצער אירעה לו תאונה. השואל שהיה בטוח שלרכב יש ביטוח, ניגש למשאיל להסדיר את הניירת ואת ההשתתפות העצמית. אולם התברר לו שלא היה לרכב ביטוח, והוא נתבע לשלם את מלוא היקף הנזק.

טענת השואל: לו היה יודע שאין לרכב ביטוח, לא היה עולה על הרכב, ולכן בשאלתו לא היתה כלולה התחייבות על דברים שהביטוח משלם בדרך כלל.

טענת בעל הרכב: כיון שלא שאל והודיע על כך מראש, אין לפטור את המזיק במקום שאין ביטוח.

תשובה

המזיק אינו נפטר בשל העובדה שישנו הסכם אישי של הניזק עם חברת הביטוח. עם זאת נהוג ומקובל לפטור את המזיק, ולעיתים אף אסור לגבות מהמזיק את גובה הנזק שהביטוח משלם. ברם, נזקים פעוטים שנהוג שלא להפעיל את חברת הביטוח, מחוייב המזיק לשלם בעצמו. כמו כן חייב המזיק לשלם את דמי השתתפות עצמית, אך לא חייב מדינא לשלם על התייקרות הפרמיה בעקבות התביעה (אומנם יכל לתבוע זאת מהמזיק אם טרם קיבל מהביטוח את הפיצוי).

אם המזיק לא ידע שאין ביטוח, והרכב ניזק (בהיותו פאסיבי) בשל פשיעתו או באונס או שנגנב, אינו חייב את דמי הנזק שהביטוח היה צפוי לשלם (אם במהלך נסיעתו התברר לו שאין ביטוח, יהא חייב אף שלא הותרה על כך מאת הבעלים). אולם לגבי ביטוח מקיף, לא תמיד נהוג לעשות, ותלוי בשווי הרכב, ואין אומדנא ברורה להפטר מכך. ברם על נזקים שפגע (בהיותו אקטיבי) אף שהיה אנוס, הו' אדם המזיק וחייב אף שלא ידע שיתחייב בכך.

נימוקי הדין

עלינו לבחון תחילה את מידת חיוב המזיק כשיש ביטוח, אם מחוייב בתשלום הנזק שעתיד הביטוח לשלם, וממי יוכל הניזק לגבות את נזקו. כמו כן יש לברר האם יש משמעות לאומדן הדעת של השואל שסבר שיש כבר ביטוח לרכב²⁴⁶.

חיוב המזיק כשיש ביטוח

דעת האור שמח והמהרש"ם לחייב את המזיק

בפני דייני ברודי התעוררה שאלה. שוכר ביטח את הדירה, ולאחר שהיא נשרפה, שילשל לכיסו את דמי הביטוח וביקש להפטר מלשלם למשכיר על נזקי השריפה כדיני שוכר שפטור מאונסין. בשו"ת שואל ומשיב ח"ג ס' קכח הביא שדייני ברודי קבעו כפשרה שהמשכיר ישלם את דמי הביטוח ויטול שני שלישי מהסכום. בעקבות כך דנו הפוסקים בגדר הבעלות על פוליסת הביטוח, וחיוב המזיק לשלם במקרה מעין זה.

האור שמח הלכות שכירות פ"ז ה"א נשאל: 'באחד ששכר בית מחבירו וקיבל עליו אחריות מדליקה, ואח"כ הלך המשכיר והבטיח ביתו בחברת האחריות, ונשרפה הבית, מי מצי השוכר לומר כיון דלית לך פסידא,

²⁴⁶ בגליון זה לא נכנס לשאלה אם תאונה בכביש נחשבת כמתה מחמת מלאכה, בפרט לאור העובדה שהשואל רכב בידועו שאין עליו ביטוח.

דדמי ביתך את נוטל מן החברה, אדעתא דא לא קבלתי אחריות'. כלומר האם חובת המזיק לשלם על הנזק שעשה והשוכר על שריפה שאירעה, או רק להשלים את הנזק הממוני שיווצר, וכיוון שהביטוח ישלם את ההפסד שנגרם לניזק, נמצא שהניזק לא הפסיד ממון כלל, ופטור המזיק מכל תשלום.

האו"ש הכריע שהשוכר חייב בתשלומי הנזק. והוכיח זאת מדין המשנה בב"ק בדף קטו: 'שטף נהר חמורו וחמור חברו... ואם אמר לו, אני אציל את שלך ואתה נותן לי את שלי חייב ליתן לו'. והקשתה הגמ': 'בעא מיניה רב כהנא מרב, ירד להציל, ועלה שלו מאליו מהו, א"ל משמיא רחימו עלה'. הרי שכיון שהבעלים של החמור קיבל על עצמו התחייבות לשלם למציל שצפוי לאבד את חמורו, מחויב בתנאו, הגם שלסוף לא הפסיד המציל את חמורו שכן עלה מאליו. והבעלים לא יכול לומר: 'אדעתא דא לא מחייבנא נפשאי באחריות חמורך, דמצי אמר ליה, מאי איכפת לך במה דמשמיא רחימו עלי'. כלומר, הגם שלא ארע הפסד ממוני למציל, מחויבים הבעלים לעמוד בתנאי האחריות שהתחייבו. וכן הוכיח עוד מהגמ' בב"מ בדף לה: שיתכן ויקבל אדם כמה פרות מהחייב לו, כגון ששכר פרה למספר ימים, וחזר והשאיל למשכיר באותם ימים, וניזוקה הפרה, שחייב המשכיר שגם שאל את הפרה לתת לשוכר פרה שהתחייב להעמיד לו, וחייב גם בדמי הפרה ששאל והתחייב באונסין. מכך למד האו"ש לגבי התחייבות המזיק במקום שיש לביטוח חיוב תשלום: 'שעי' מה שנותן שכר קצבתו לחברת האחריות, הרויח בתשלומי ביתו, ודאי דבזה לא נפטר השוכר מתשלומי אחריות שקבל עליו'. והמשיך האו"ש ונקט: 'אף על גב דאנא ממצינא גוונא דלא אטינא לידי הפסד עפ"י הבטחון בחברת האחריות, אתה לא נפטרת מהאחריות שקבלת עליך... אילולי הבטחון היה הבית אבוד, ולא הצלתי מאומה מהשריפה, ואם החברה לא תשלם האם תפטר אתה מן האחריות, כן כי משלמים במה נפטרת מאחריותך, אנא קא מרווחנא ואתה תשלם מה שנתחייבת'. וכן פסקו ההר צבי חו"מ ס' רלח והחלקת יואב הובא בלהורות נתן ח"ב ס' קו.

וכן פסק בשו"ת מהרש"ם ח"ד ס' ז: 'הרי בשעה ששרף הבית נתחייב בתשלומין ואם הבעה"ב הרויח ולקח אסיקראציע (ביטוח) מה לו לזה בכך... גם מסברא פשוט דהשורף חייב לשלם להבעה"ב, אם עבור עצמו ואם עבור חבורת האסיקראציע. ואם הוא יקחהו לעצמו ולא יתן לבעלי האסיקראציע, מה לו להשורף בזה'.

בשו"ת משנה הלכות חלק יז ס' קטו הביא סיעתא לשיטתם מהגמ' בכתובות בדף קא: הנושא את האשה ופסקה עמו כדי שיזון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים. ניסת לאחר ופסקה עמו כדי שיזון את בתה חמש שנים, חייב לזונה חמש שנים. לא יאמר הראשון לכשתבא אצלי אזונה, אלא מוליך לה מזונותיה למקום שאמה. וכן לא יאמרו שניהם הרי אנו זנין אותה כאחד, אלא אחד זנה ואחד נותן לה דמי מזונות. החידוש בדין זה הוא 'דלא מיבעיא היכי דשניהם חייבים שזה חייב בעצמו לזון וזה חייב בעצמו לזון בת חבירו לחמש שנים, דלא אמרינן מסתמא על מזונותיה קפדה והרי מתפרנסת מאחד והשני לא ישלם. אלא אפי' היכא שיאמרו שניהם הרי אנו זנין כאחד והרי היא ניזונת, אפ"ה לא אמרינן הכי אלא אחד זנה ואחד נותן לה דמי מזונות שהרי הם שני חיובים וכל אחד משלם חובו שנתחייב... בנידון דידן נמי יש כאן שני מתחייבים, אבל החיוב של שניהם שונה, אחד מדין מזיק שחייבו התורה לשלם כל מה שהזיק, והשני הביטוח שהם קבלו עליהם לשלם כל ההיזק שיוזק מכל מקום שהיא, ולכן לא נפטר אחד בתשלום חבירו'.

כן הכריע בשו"ת ציץ אליעזר חלק כא ס' נח: 'בשעה שהמכה הכה למוכה נתחייב איפוא בתשלומי ריפוי, ומה לו לזה בכך שהרויח ממקו"א על ידי זה שעשה לעצמו מסחר מבחוץ, על ידי שהבטיח לעצמו (בקופ"ח או פרטי) תמורת תשלום כספי כנהוג... שהמכה לא נפטרה ממה שהמוכה מרויח ממקום אחר בזה שהבטיח את עצמו תמורת תשלום כספי בחברת הביטוח'.

בחשוקי חמד בב"ק בדף פה. העיר שיתכן שאף האו"ש והמהרש"ם יודו לפטור אדם שהזיק את חברו מדמי ריפוי, אם שירות הריפוי ניתן אפילו אם לא שילם את הביטוח, שכן הניזק לא עשה סידור לקבל החזר ממוני ממקום אחר, ולא הפסיד ממון כלל ואין המזיק חייב לשלם. עוד תלה את חיוב התשלום על ריפוי בחקירת האחרונים אם מחויב המזיק לרפא או לשלם על הוצאות הריפוי, ויכול המזיק לטעון קים לי כדעת הקובץ שיעורים בכתובות אות ריח שחיוב הריפוי אינו חיוב ממוני אלא שחייב לרפא, וכיון שהניזק מתרפא בחינם, אין על המזיק שום חיוב ממוני. לעומת החיוב על נזקי רכוש, שהינו חיוב ממוני, ולכן מחויב הוא בתשלומיו.

המנחת יצחק ח"ג סי' קכו ברר שהמנהג בקרב חברות הביטוח הינו שהן אינן משלמות את דמי הנזק אם ישנו פיצוי ממוני אחר לניזק, 'ואם היו יודעים שמקבל דמי היזקו מהשואל, אז לא היו משלמים הם, ואם מקבל ואינו אומר להם, יש לו דין כזבן עפ"י חוקי המדינה'. ולכן לא יוכל לגבות הן מהניזק והן מהביטוח גם יחד. ויש לבחון את הסכמי הביטוח ותנאי הפרמיה, אם מאפשרים גבייה נוספת, הן בתחום הרכוש והן בנזקי גוף.

דעת הרי בשמים לפטור את המזיק כשיש ביטוח

אולם בשו"ת הרי בשמים תנינא סי' רמה כתב שהשוכר המזיק אינו חייב לשלם את דמי הדירה שנשרפה, כיון שיש לו ביטוח. ולגבי ראייתו של האור שמח כתב, שהתם מיד כשירד להציל את חמורו של חברו על מנת שישלם לו, הוי חמורו כאבוד, ונתחייב השני לשלם, וכשעלה אחר כך החמור משמיא הוא דזכי ליה, אבל הכא מעולם לא היה לו היזק שהרי קיבל את התשלום מהביטוח, ולמה ישלם לו. ועוד שלא שייך לומר מזלו גרם ומשמיא רחימו עליה אלא רק בדבר הבא ממילא, כמו שחמורו עלה מאליו, אבל לא כאשר הביטוח משלם.

ניתן לתלות את מחלוקתם ביסוד החיוב שמוטל על המזיק. ישנה מחלוקת הפוסקים לגבי חובת המזיק, אם נדרש לתקן את הנזק²⁴⁷, וכך סבר הש"ך בס"י צה"ס ק"י יח וברי"ש סי' שפז. או שמוטל עליו חיוב ממוני בשל הנזק, וכ"כ החזון איש ב"ק בס"י ו"ס ק"ג בשם השיטה מקובצת ב"מ דף ה'. משמיה דהר"י מיגאש שהחיוב הוא ממון ואין החיוב בתיקון הנזק. הנה האו"ש והמהרש"ם שסברו שהמזיק חייב לשלם אף על פי שהביטוח ישלם, נקטו כדעת החזו"א והר"י מגאש, שיש עליו חוב ממון. אבל לשיטת הרי בשמים שהחיוב הוא רק תיקון הנזק, כשיטת הש"ך, כיון שהביטוח יתקן את הנזק בחינם, אין לחייב את המזיק לשלם.

ואולי יש לתלות את המחלוקת ביסוד חיוב מזיק, האם חייב דווקא כשיש הפסד ממון, או כל שעשה נזק חייב, אף שלא הפסיד הניזק (במקרה דידן, כיון שהביטוח ישלם לו את שניזק). הנתייה"מ בס"י לד"ס ק"ה כתב שהגונב מגנב אינו חייב על מעשיו, כיון שלא הוסיף בגניבתו דבר ולא החסיר ממון מבעליו. אך הקצוה"ח שם ס"ק"ג סבר שפטור גנב זה הוא משום הפסוק 'וגונב מבית האיש' שמיעט אתו מתשלומין. הרי שלקצוה"ח אף שלא ניזק הבעלים ממון, חייב הגונב בשל מעשה הגניבה (בתנאי שהיה שווה פרוטה בגניבה, ולא חפץ ובגד ישן ללא כל ערך ממוני), וי"ל שהוא הדין גם אם יזיק ולא נגרע הבעלים ממון יהא חייב. כן נקט גם החלקת יואב, שמגזירת הכתוב חייבו את המזיק אף שלא ניזק והפסיד הניזק²⁴⁸. לעומת זאת לנתייה"מ שסבר שרק שכשיש הפסד ממון יש לחייב את הגנב, הוא הדין למזיק²⁴⁹. לפי זה יהא מקום לחלק בין שומר שהזיק שחייב גם בלא הפסד, לבין מזיק שאינו שומר.

המנהג המקובל

המנחת יצחק ח"ג סי' קכו כתב טעם נוסף לחייב את המזיק: 'דאם שם דזולת ההתחייבות שלו לא הי' להמציל אלא שכרו, ורק משום הפסד חמורו התנה עמו שיתן לו דמי חמורו שלו, וי"ל שלא נתכוון מתחילה לשלם אלא משום שסבר שיפסיד חמורו, והשתא שלא נאבד לא יתן לו אלא שכרו, ומ"מ לא אמרינן כן,

²⁴⁷ אכתי יש לחקור בדעת הש"ך, אם זכאי הניזק לגבות את הסכום שניזק (שומת התיקון) ולא לתקן בפועל, שכן אם חייב המזיק לתקן והבעלים רצו להשאירו כך מבלי לתקן, יתכן ולא נחשב עומד לתיקון, ואין המזיק מחויב בדבר כלל.

²⁴⁸ הוכחותיו לכך; הגמ' בב"ק יז: דנה לחייב את השובר את הכלי שנזרק מראש הגג אף שאינו מפסיד את הבעלים, ובלהורות נתן ח"ב סי' קו דחאו שבעת השבירה היה הכלי בשלמותו. עוד הוכיח מב"מ בדף לד. המפקיד אצל חבירו בהמה ונגנבו, שילם ולא רצה להשבע, ונמצא הגנב, משלם לשומר כפל, ורצה רבי זירא שישלם גם גיזות וולדות לשומר, הגם שלא הפסיד השומר, אלא הבעלים. והרב המגיד באר שמיירי בגיזות וולדות שנטענו בבית הגנב והשומר לא הפסיד ואותם רצה רבי זירא שישלם לו. בגיטין מב: איתא שיש לשלם לבעל העבד על חבלה, אף בהיותו רק מעוכב גט שחרור, הגם שבזמן זה העבד זכה בעצמו, כיון שהבעלים היו אדון שלו, מחוייב לשלם לו אף שלא הפסידו דבר. אמנם הקצוה"ח בס"י תכד סק"א באר בהאי דינא שרבו זוכה בתשלומין רק מדין מה שקנה עבד קנה רבו. אך החלקת יואב לא הבין כך, וסבר שהוא משום שכל עוד לא קיבל העבד גט שחרור הינו של הבעלים. וכן הוכיח מדין הגמ' בב"ק בדף קיא: גזל ולא התייאשו בעלים, ובא אחר ואכלו, רצה מזה גובה רצה מזה גובה. הרי שגובה מהשני אף שלא הפסידו, שכן הראשון שילם לו. אך דחה בלהורות נתן שם שהיא גופא, אם שילם ראשון לא יכול לגבות מהשני, הרי שרק בעת חסרון גובה מהמזיק. ויש להוכיח עוד מהגמ' בב"ק צא: שאם הרג שור העומד להריגה, חייב לשלם משום שיאמר אנה בעינא למיעבד הא מצוה. והרא"ש סבר שחייב לשלם מדינא אף שלא הפסיד הבעלים ממון. ושםא שרר המצוה שנאסר ולא קיימה הוי הפסד ממון.

ובלהורות נתן שם הוכיח מדברי רבא בגמ' בב"מ בדף סא. שצריך שני מקורות ריבית וגזל: 'דחידוש הוא שאפילו בלא לווה אסרה רחמנא' ופרש"י שאין חסרון בכך. הרי שבלא חסרון אין חיוב ממון. וכן פסק השו"ע בס"י שעח סעי' א שאסור להזיק ממון חברו, ואם הזיק אע"פ שאינו נהנה חייב לשלם, ודייק הסמ"ע שם סק"א שהתחיל באיסור וסיים בחיוב בתשלום, ללמדנו שאסור אף אם ירצה להזיק ולשלם.

²⁴⁹ הגר"ח מבריסק חקר את שני בוליים יחידים בעולם שונים אלף שקל כל אחד, ואילו היה בול יחיד היה שוה שער אלף שקל, והזיק אדם את בעל השני בוליים, ונותר לו רק בול אחד, שאמנם הזיק ממון, אך לא הפסיד הבעלים אלא אדרבה גדל שווי הבול שבידו.

א"כ כש"כ היכא דאנו דנין מטעם מזיק, וא"צ לשום תנאי, בודאי חייב לשלם. ואין לו בזה במה שהניזק ע"י השתדלותו ונתינת קצבתו להחברת אחריות, קיבל תשלומי ביתו גם מהם'.

אך לסיום הכריע לפטור את המזיק מטעם המנהג הידוע והרווח לפטור את המזיק כשיש ביטוח: 'אולם אם כן מנהג המדינה, שבכה"ג אין מבקשים מהשואל לשלם, כי החברת האחריות משלמת הנזק, אז י"ל בזה כמ"ש בתשו' חות יאיר (ס"ו ק), לענין שפחה ששברה כלי, דעכ"פ דין השפחה כשומר שכר לחייב בגניבה, ושבירת כלי ע"י תקלה, אם לא שנשבר מחמת מלאכה, רק ע"צ המנהג, רוב נשים אינן מקפידות על דבר קטן... משא"כ אם לא נמצא מקפידות, רק אחת ושתיים בעיר, נראה דבטלה דעתן אצל כל אדם, ולא נקרא מיעוט רק מיעוטא דמיעוטא... עכ"ל... אם יהי' המנהג שלא להקפיד בדבר גדול, ג"כ יהי' כן הדין... וע"כ אם יש לברר שכן מנהג המדינה של רובא דרובא שאין מקפידים בזה לבקש אחריות אונסים בכה"ג'.

בהמשך דבריו העלה, שברור שכן הוא המנהג ודעת בעלי הרכב שמשאילים לפטור את הנהג בהעדר ביטוח: 'וכפי הנהוג עפ"י החוק, בעל המכונה אינו רשאי להשאיל המכונה שלו אלא למי שמובטח בעצמו אצל חברת אחריות, או שיש לו להמשאיל בטחון כוללת מהחברת אחריות גם בעד נהגים אחרים. ואם נזדמן אסון להנהג, אז אם מובטח בעצמו, משלמת החברת אחריות שלו. ואם הוא אינו מובטח, רק הבעל המכונה, אז משלמת החברת אחריות שלו. ואין לשום אדם בעל מוסרי עולה על הדעת לבקש דמי תשלומין גם מהשואל בעצמו, כיון שמקבל דמי תשלומין מהחברת אחריות, וגם היא נגד החוק כנ"ל, וא"כ לפי דעתם יש להחליט שכן מנהג העולם, ומי שהוא יוצא מהכלל בזה בטלה דעתו, ושייך בזה דברי החות יאיר הנ"ל'.

וכ"כ בחשוקי חמד בב"ק בדף פה: 'כיון שכהיום המנהג לעשות ביטוח, ואין מבקשים מהנהג כסף, יש לומר שיש כאן אומדנא דמוכח, שנתן לו את הרכב על מנת לא לשלם'.

אומנם אם נעשה נזק קטן לרכב, ובכגון זה נהוג שלא מערבים את חברת הביטוח, יהא חייב המזיק לשלם, הגם שהוא סכום גדול יותר מדמי השתתפות עצמית. וכן אם בתחילה סבר הניזק שחברת הביטוח תסכים לשלם על כל הנזקים ופטר את המזיק ומחל לו, ואחר כך התברר שחברת הביטוח מתנגדת לשלם, יוכל לחזור ולגבות מהמזיק, שכן מחל לו רק על דעת שיגבה מחברת הביטוח.

לדברים אלו, אם יאמר לשואל במפורש שאין ביטוח ומוטל עליו חיוב הנזק, יוכל לגבות ממנו אף אם אין יש לו ביטוח.

חיוב הנהג לשלם את התייקרות הפוליסה מחמת התאונה

בשו"ת מנחת יצחק ח"ב ס"ב פ"ב ס"ב סבר שאף לשיטת הרי בשמים יש לחייב את המזיק היכא שלא משתלם לניזק לתבוע את החברת ביטוח, כגון שפוליסת הביטוח תעלה מכאן והלאה. וסברתו היא, שהרי אם חברת הביטוח לא תשלם על הנזק יהא על הניזק לשלם: 'ובנד"ד נמי אם הי' התובע אומר שאין רצונו לתבוע ההפסד, מהחברת בטחון מחמת שיפסיד יותר ע"ז, הי' הנתבע מחויב לשלם אם פשע... וזה ל"ש לדין גרמא לומר דאין לחייב להנתבע על גרמא, דהרי חיובו על ההיזק הוא מדין פושע'.

והוסיף המנחת יצחק בתשובה נוספת ח"ג ס"ג ק"ב טעם לדין שהשואל מחויב לשלם על יוקר הפוליסה, שכן יכול הניזק לומר למזיק: 'אם אתה משלם לי זאת שפיר, ואם לא, אז אמחול להחברת אחריות על הקבלת אחריות שלהם, ואתה תשלם לי כל ההפסד, כדין שואל. וכמו דאיתא בכה"ג בב"ק בדף ה. דאמר להו אי שתקיתו ושקליתו כדיניכו שקליתו, ואי לא מהדרנא שטרא דזיבורית למרי', ושקליתו כולכו מזיבורית... אבל אם מבקש ממנו כל ההפסד לא יוכל לומר כן, דא"ל לכי תהדר'.

וכתב בחשוקי חמד בב"ק בדף פה. שיכול לפנות ולחייב את המזיק רק אם טרם קיבל מהביטוח את דמי הנזק, אך אם כבר קיבל מהביטוח את הפיצוי על הנזק, לא יוכל לגבות מהמזיק את הפוליסה הצפויה מעתה, כיון שזהו רק גרמא: 'כיון שלא הוי אלא גרמא בעלמא. ודוקא אם כבר תבע את חברת הביטוח והם כבר שילמו לו, אינו יכול לבקש את התשלום מהמזיק. אבל אם עדיין לא תבע, כתב בשו"ת הרי

בשמים והביאו המנחת יצחק, שיכול לומר לו אם אתה משלם לי זאת שפיר, ואם לא, אז אמחול לחברת הביטוח על קבלת אחריות שלהם, ואתה תשלם לי כל ההפסד, כדין מזיק²⁵⁰.

אך בתשובות והנהגות ח"ג סי' תמד כתב שאומנם היה ראוי לחייבו במעט כדי לפצותו על ההפסד שנגרם לו, אך הכריע שיש לפטור אותו, כיון 'שכל הנוסע במכונית היום במדינה כאן, אדעתא דהכי שאם יוזק או יזיק מקבלים מביטוח, ואף שמעלים מעכשיו דמי ביטוח, ע"כ אין לו שום תביעה כלל שאדעתא דהכי נהג במכוניתו'.

חיוב המזיק לשלם לחברת הביטוח

בחשוקי חמד בב"ק בדף פה. הסתפק אם המזיק חייב לשלם לחברת הביטוח את שהזיקה, שהרי כשהזיק את הרכב גרם להם הפסד. יסוד ספקו התבסס על כך, כיון שהם הבעלים של ההזיק, וזאת עפ"י הקובץ שיעורים כתובות אות ר"ז שהמזיק את האשה חייב לשלם את הריפוי לבעלה, כיון שהוא חייב ברפואתה, הוה כמו שהזיקו (ויש להאריך בד"ן זה, ביכולת החברת ביטוח להתדיין עם המזיק. והיה עדיף שיא בניסוח החוזה שנקנה להם הנכס המבוטח רגע לפני שניזק או נגנב). אך הכריע לפטור מלשלם לחברת ביטוח: 'כיון שחברות ביטוח לוקחות תשלום מיוחד כשרוצה לבטח גם נהג אחר, הוה כמו שהתנה עמם על מנת שנהג אחר גם לא יצטרך לשלם. וכמו שאם הוא עצמו הזיק את הרכב אינו חייב לשלם להם את ההזיק כיון שכך הוא התנאי, הוא הדין כשאחר הזיקו אינו חייב לשלם להם, כיון שכך התנו שהם ישלמו בכל מצב את דמי ההזיק'.

וכן הסיק בשו"ת משנה הלכות חלק יז ס' קסו שהתנאי שעשה עימם רוכש הביטוח פטר את המזיק מכל תשלום.

ומסתבר שיש לבחון ולבדוק כל מצב וביטוח לגופו על פי תנאי הפרמיה, ובכך יקבע דינו וחובתו של המזיק.

שואל שלא ידע שאין ביטוח לרכב

יש לחלק את שאלה זו לשתיים. ישנם מצבים שהרכב ששאל ניזוק בפשיעה או באונס או נגנב והשואל מבקש להפטר כיון שלא ידע שיחויב מחמת כך, וישנו מצב שהשואל פגע והזיק מחמת נסיעתו והזיק לרכב או לאחרים, ומבקש להפטר בסוברו שהיה ביטוח מקיף או צד ג.

לגבי חיוב השואל על נזקי הרכב שאירעו באונס או שנגנב, שואל חייב אומנם באונסין, אך כיון שסבר שהיה לרכב זה ביטוח, יש לפטור אותו, שהרי אם היה יודע שהרכב אינו מבוטח לא היה מקבל על עצמו את שאלת הרכב, ועל כן ברור שלא התחייב על כך מלכתחילה. יש להביא לזה ראייה מהמשנה בב"מ בדף צד: 'מתנה נושא שכר והשוכר להיות פטורים משבועה ומלשלם', ומקשה הגמ': 'אמאי, מתנה על מה שכתוב בתורה הוא וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל', ומתרתצ במסקנא: 'שאני הכא דמעיקרא לא שעבד נפשיה'. והקשו התוס' בכתובות בדף נו. בד"ה 'הרי': 'והא המקדש אשה על מנת שאין לה

²⁵⁰ אומנם כשפטור מחמת שנעשה הנזק רק בגרמא, חייב בדיני שמים, ואין זה פטור גורף כפי שיבואר להלן, לאפוקי מהשיטה השניה שפטרה מכל וכל את המזיק על התייקרות הפרמיה, שכן מחל לו מראש על כך כנהוג. אך יתכן ולשתי השיטות יהיו מצבים שיש לפטור את המזיק אף בדיני שמים, כדלהלן;

חיוב בדיני שמים אינו פטור גמור, אלא שאינו יכול להתבע בבית דין, שכן לא נמסר לבית הדין כח לדון ולפסוק תשלום על נזק הנעשה בעקיפין. אך המזיק מוגדר כחייב בפניו על מעשיו, ודינו מסור לשמים כמבואר בתוספתא בב"ק פ"ו, ואין השמים מוחלים לו עד שישלם - תוספתא שבועות פ"ג, הובאה בירושלמי בב"ק פ"ו ה"א.

רש"י קדושין מג א ד"ה 'דינא רבה' וב"ק קד א ד"ה 'שכבר' וב"מ לז א ד"ה 'הבא' וד"ה 'דיקא' כתב שחיוב זה הינו שחיוב עונש בידי שמים. ובגיטין בדף נג. כתב רש"י בד"ה 'וחייב בדיני שמים': 'פורענות לשלם לרשעים שנתכוון להפסיד את ישראל'. הדבר אברהם ח"ב סי' לב סעי' טז בהגהה באר שחיוב הממון בידי שמים אינו חיוב ממוני, אלא תיקון האיסור ומניעת העונש. ועל כן סבר רש"י בב"מ לז א ד"ה 'הכא' שאם בא לבי"ד מאליו להימלך מה יעשה ולא יענש, אומרים לו שמידי שמים לא יצאת עד שתתן.

אולם המאירי בב"ק בדף נו. כתב: 'כל שכתבנו עליו כאן שהוא חייב בדיני שמים פירושו שהוא חייב בו בהשבו. הא לענין איסור, אף מה שהוא פטור בו מדיני שמים איסור מיהא יש בו... ומכאן כתבו גדולי הדורות שכל שנאמר עליו חייב בדיני שמים פסול הוא לעדות, עד ששייב, וכן סבר בספר ההשלמה לב"ק פ"ו סי' א בשם אביו שנפסל לעדות מחמת כך. וכן נראה שהבין החזו"א בב"ק סי' ה סק"ד שיש בכך חיוב ממון בידי שמים מדינא.

היש"ש בב"ק פ"ו סי' ו בשם תשובה כתב שאף על פי שאין לבית דין לכופו לשלם, מכל מקום בדברים בלא כפייה יש לדחוקו.

אולם במרבית ממעשה הגרמא, לא נעשה המעשה באופן מכוון להזיק, והמאירי בב"ק שם כתב שבמציאות שלא התכוון כלל להזיק, פטור מכל נזק אף בדיני שמים.

שאר כסות ועונה גם לא שעבד עצמו, ולמה תנאו לא חל' ותירצו בתירוץ השני: 'שאני שומרים דחייבתם תורה, שומר שכר על שלוקח שכר, ושואל לפי שכל הנאה שלו, ומשעבדים עצמם לכל הכתוב בפרשה, הלכך במקום שאין משעבדים עצמם פטורים'. מצאנו א"כ שחיוב השומרים תלוי באומדן הדעת שקיבלו על עצמם להתחייב.

כן יש להוכיח עוד מדין הגמ' בב"ק בדף מ.: 'שאלו בחזקת תם ונמצא מועד, בעלים משלמין חצי נזק, ושואל חצי נזק. ואמאי לימא ליה תורא שאילי אריא לא שאילי. אמר רב, הכא במאי עסקינן שהכיר בו שהוא נגחן. ונימא ליה תם שאילי מועד לא שאילי, משום דא"ל סוף סוף אי תם הוה פלגא נזקא בעית שלומי'. נמצא שיש לחייב שואל עפ"י האומדנא שהיתה לו בעת ששאל את החפץ. וכן באר הקצוה"ח בס"י רצא סק"ד על פי התוס' בכתובת בדף נ. בד"ה 'הרי זו' דבשומרים ירדה תורה לסוף דעתם, וחייבה אותם במה שרצו הם להתחייב כל אחד.

וכן פסק השו"ע בס"י עב סעי' ח על פי הגהת המרדכי בהכנס ס"י רז: 'ראובן ששאל סייף משמעון שהיה לו במשכון מעכו"ם, ואבד, ושואל ממנו ממון הרבה בעד הסייף שאבדו. והשואל לא ידע שהיה סייף יקר, מצי אמר נטירותא דסייף יקר לא קבלתי עלי'. והכריע השו"ע: 'לא ישלם לו אלא דמי שוויו דסתם סייף דעלמא'. אמנם הש"ך שם סק"מ סבר שכל שראה את החפץ שקיבל לידו, ולא הוטעה ע"י הבעלים, מחוייב באחריותו. אך בנידון דידן שהרגילות הינה שישנו ביטוח על הרכב, סבר השואל ששואל על דעת כן, יהא פטור²⁵¹.

בימינו שהמנהג שבעלי הרכב מבטחים רכבם, הרי כל בעל רכב המשאיל רכב, על תנאי שיש לו ביטוח הוא שואל. ומסתבר שהנהג השואל יפטר מהנזק, ובעל הרכב שלא ביטח רכבו, איהו אפסיד אנפשיה. אומנם המנחת יצחק ח"ג ס"י קכו הצריך שאומנא זו של השואל תהיה מוכחת, ובלא כן יהא חייב: 'כבר כתבו הפוסקים, דכל אומדנא צריך שתהי' ברורה, דאם יש ספק בדבר, ל"מ האומדנא, דהוי כדברים שבלב'.

ברם אם היה בנסיעתו של הנהג פשיעה כלשהיא, יהא חייב בהעדר הביטוח, שכן אף לו היה ביטוח היה חייב לשלם על כך. כן כתב המנחת יצחק ח"ב ס"י פח סק"ב, שהיכא שפשע בנהיגה ולא נסע כחוק, מחוייב בתשלום הנזק: 'מ"מ לא הי' רשות לפשוע שזה ג"כ נגד החוק, שבודאי גם החברת בטחון לא היו משלמים אם הי' יודעים שפשע, ורק מחמת שא"א לברר, המה סומכים על הנוסע שאומר שלא הי' פשיעה'. אולם בפוליסות שמתחייבות אף במקום שיש פשיעה ורשלנות מובהקת של המבוטח, יש לפטור את הנהג הרשולן אף בהכי.

המציאות הינה, שאומנם רוב הרכבים מבטחים צד ג אך לא בביטוח מקיף, אא"כ הרכב שווה ערך משמעותית, ולכן אם היה הרכב פשוט וזול, לא היתה אומדנת השואל ברורה וסבירה, ולכן יתחייב כדיני שואל.

נזקים שעשה השואל תוך כדי נהיגתו

לגבי חיובי הנהג הנזקים שעשה בנסיעתו, בהיותו אקטיבי, יש לחייבו אף אם לא ידע שאין ביטוח, כיון שאדם מועד לעולם ונחשב מזיק אף שלא ידע מה כלול בהיזקו. כן איתא בגמ' בב"ק בדף סו. שהנותן דינר זהב לאשה ואמר לה הזהרי בו של כסף הוא, הזיקתו משלמת דינר זהב, משום דאמר לה מאי הוה לך דאזקתיה. כיון שלא היה לה להזיקו כלל, אף שלא קיבלה על עצמה חיוב על דינר זהב אם יוזק.

כן באר הקצוה"ח בס"י רצא סק"ד לחלק בין קבלת שמירה שתלויה באומדן דעתו של השומר, לבין דיני נזקים שהתורה חייבתו, אף שלא מודע להיקף הנזק: 'לכן נראה עיקרא דהך מלתא שחילקו בש"ס בין פשיעה למזיק, לאו משום חומרא דמזיק שחייב יותר משום דמזיק בידים, אבל פשיעה זילא ליה משום דאינו מזיק בידים. אלא משום דכל השומרין לא נתחייבו בעל כרחם אלא משום דהתורה ירדה לסוף דעתן דברצונם מקבלין עליהם... ומש"ה כל שלא קיבל עליו השומר דין שמירה אינו מתחייב שלא מדעת... אבל בארנקי בגדיש דהתורה חייבו בעל כרחו לשומר אשו שלא יזיק מש"ה מחייב ר' יהודה דמחייב

²⁵¹ ראה בקצוה"ח בס"י רצא סק"ד שבאר שאף אם ידע השוכר באמצע שאכן חלה כאן טעות, לא מחוייב במחיר האמיתי שלא קיבל על עצמו מראש. אומנם אם היה שואל, והמשיך להשתמש בו לאחר שהיה מודע למחירו האמיתי, יהא חייב עפי שווי שלו. שכן חיוב השואל לא נוצר בשל התחייבותו, אלא תורה החילה את החיוב לפי שכל הנאה שלו. ומהרגע שהיה מודע למחירו, חייבתו תורה בתשלומי.

בנזקי טמון באש אפילו בארנקי בגדיש, ולא מצי אמר לא ידעתי שהיה שם יותר כיון דממילא רחמנא חייביה'.

נמצא שעל היזקים שעשה בידינו יהא חייב כפי שווים, הגם שלא היה מודע לכך שיתחייב בכך.

דמי השתתפות עצמית

המזיק חייב בדמי ההשתתפות העצמית, שכן היה מודע לכך שיש חיוב זה. ולא יכול לטעון שכיון שהוטעה ביחס לחיובו על הרכב, בטל ממנו כל דיני שמירה ושואל. שכן סוף סוף קיבל שמירה לידינו ופשע בה.

המחנה אפרים הלכות שומרים פ"ג והשער משפט ס' רצא ס"ד בארו שדווקא במקרה שסבר שאינו שור נגחן פטרו מלשלם מדמיו, שכן לו היה אכן שור תם כפי שסבר, לא היה נוגח כלל. ועל כן פטור גם מחצי נזק. אך אם נתן דינר של זהב, ואמר לו של כסף היא, חייב בשמירת דינר כסף, ואינו יכול לומר שכל השמירה היתה בטעות. שהרי הנפקד פשע בשמירה, ולא שמרו כראוי, והנזק לא קשור למה שלא הודיעו, אינו יכול לפטור עצמו במה שהמפקיד לא הודיעו.

אולם האור שמח הלכות נזקי ממון פ"ד ה"א כתב שקבלת השמירה היא בטעות, שכיון שאילו ידע שהוא נגחן לא היה רוצה שהשור יהיה ברשותו שמא יזיק, הוי כאילו מסרו לו הבעלים שלא ברשות, לכן נשאר החיוב על הבעלים, ופטור השומר אף אם הוזק, וכל שכן במטבעות פסולים דאיכא סכנה למחזיקן, דאין לו דין שומר כלל, ולכן אף אם נאבדו פטור, אף על גב דלא בא החיוב מחמת הסכנה, כיון דבעת קבלתו לא נעשה שומר, שקבלתו בטעות, שאילו ידע לא היה מקבלם ברשותו.

הכא לכו"ע יהא הנהג מחויב לשלם את ההשתתפות העצמית, שכן כל נהג יודע שיש מידת חיוב תשלום זו, ובעלותו על הרכב התחייב בכך.